

Psalm 104

Aanbod voor liturgie, bezinning en gesprek

Scheppingsperiode 2017 : 1 september tot 4 oktober

Scheppingszondag 2017: 3 september

*Eglise Protestante
Unie de Belgique*

*Verenigde Protestantse
Kerk in België*

Handreiking voor een gespreksavond, gebedsdienst en exegetische achtergrond rond psalm 104.

Aangeboden door de *Werkgroep Kerk in de Samenleving* (KidS)

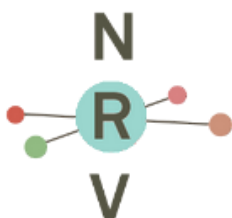
Met dank aan Ecokerk, die dit aanbod heeft voorbereid en uitgewerkt.

Aanbevolen voor oecumenische vieringen.

Zie ook de website van Ecokerk:

www.ecokerk.be en www.klimaatnetwerk.be.

Meer info: Greet Heslinga ([greetheslinga@ skynet.be](mailto:greetheslinga@skynet.be))

Gespreksavond en gebedsviering rond psalm 104

Lied naar keuze

Inleiding

Schepping begint waar de chaos heerst, waar leeg en woest land is, onheil en duisternis. Dat is ook zo in de scheppingsverhalen in Genesis. Die zijn geschreven na de ballingschap. De terugkeer uit de ballingschap was na de uittocht uit Egypte de tweede grote gebeurtenis waar het volk ervoer dat JHWH actief ingrijpt, de plek-waar-geen-leven-is omvormt tot een verhaal van bevrijding, en de mens de levensadem inblaast.

De mens krijgt een hof van Eden ter beschikking, een weelderige aarde waarvan hij niet de eigenaar kan zijn, maar de behoeder. Zo, en niet anders, wordt de mens een 'levend wezen'. Het gaat pas mis als de mens dit verbond met God opzegt. Als hij zelf "als God" wil zijn, en eigenmachtig wil oordelen over goed en kwaad. Als hij niet langer de "hoeder van zijn broeder" is. Als hij de vrijheid wil om te leven naar eigen inzicht, eender wat de gevolgen zijn van die levensstijl voor mens of milieu.

De scheppingsverhalen bevatten dan ook geen verslag van -of verklaring voor- het ontstaan van de wereld. Ze geven een toekomstvisie en een opdracht om die visie telkens opnieuw waar te maken, trouw aan het verbond, en overal waar chaos het 'goede leven' bedreigt.

Steeds opnieuw brengt de bijbel ons bij dergelijke verhalen waarin komaf gemaakt wordt met het oude, en waarin de oproep om in het verbond en in het visioen van de schepping te treden, hernieuwd wordt.

Vandaag willen we met elkaar in gesprek gaan en bidden rond een van die andere Bijbelse teksten waarin dit scheppingsthema centraal staat: psalm 104.

De psalm herinnert ons aan de scheppingsverhalen in Genesis en aan al de chaosmachten die aan banden gelegd moeten worden, en heft vervolgens een loflied aan op de geheelde wereld die dan ontstaat.

Voorlezen psalm 104

We stellen voor om alle aanwezigen de tekst van de psalm te geven, en hem voor te lezen met enkele lectoren, zoals aangeduid in de tekst. Dat is niet zomaar om afwisseling te verkrijgen. Zo delen we de psalm ook op in een aantal passages die inhoudelijk samenhangen.

Lied:

Bless the Lord (Taizé)

of

Lied van het land (zie pagina 48)

Keuzemogelijkheid 1: werken met een schriftuitleg:

Zie hiervoor de toelichting bij psalm 104 op pagina 6

Keuzemogelijkheid 2: werken met een groepsgesprek over grenzen:

lees verder op deze en volgende pagina's

De chaos bedwongen

De oerzee, de wateren die tot boven de bergen staan: deze verzen in de psalm verwijzen naar de chaosmachten die aan banden gelegd moeten worden. *“Toen u dreigde, vluchtten zij weg, toen uw donderstem klonk, stoven zij heen: naar hoog in de bergen, naar diep in de dalen, naar de plaatsen die u had bepaald. U stelde een grens die zij niet overschrijden, nooit weer zullen zij de aarde bedekken.”* Al in het volgende vers wordt het getemde water een kabbelend beekje ten dienste van vruchtbaarheid en weelderig leven.

Wie of wat zijn die chaosmachten in onze tijd? Ze zijn ongetwijfeld talrijk. In zijn encycliek *Laudato Si'* wijst paus Franciscus ondubbelzinnig naar de technologie en de economie die in handen is van een kleine groep mensen, en de macht die deze daardoor hebben over de mensheid en de wereld:

“In wiens handen bevindt zich zoveel macht en bij wie zou die macht kunnen terechtkomen? Het is zeer gevaarlijk als ze in handen is van een klein deel van de mensheid. “

“Men heeft de neiging te geloven dat elke toename van macht zonder meer ‘vooruitgang’ betekent, een verhoging van veiligheid, bruikbaarheid, welzijn, vitaliteit, volheid van de waarden” alsof de werkelijkheid, het goede en de waarheid spontaan voortvloeien uit de technologische en economische macht zelf.

Hoe dan ook is de moderne mens niet voorbereid om zijn macht goed te gebruiken, omdat de immense technologische groei niet gepaard ging met een ontwikkeling van de menselijke verantwoordelijkheid, zijn waarden en geweten. .../...

En de kans dat de mens de macht verkeerd gebruikt, neemt constant toe als de vrijheid geen normen opgelegd wordt en als alleen de zogenaamde noodzaak van bruikbaarheid en zekerheid bestaat. De mens is niet volledig autonoom. Zijn vrijheid wordt aangetast als ze overgeleverd wordt aan de blinde krachten van het onbewuste, de onmiddellijke noden, het egoïsme, het geweld. In die zin is de mens naakt en blootgesteld aan zijn steeds groeiende macht, zonder enige vorm van controle. Misschien beschikt hij wel over oppervlakkige mechanismen maar we kunnen stellen dat er nood is aan een degelijke ethiek, cultuur en spiritualiteit die hem grenzen kunnen opleggen en hem een onmiskenbare zelfverloochening aanleren.” (Laudato Si' 105)

Over zo'n ethiek, cultuur en spiritualiteit die de mens grenzen kunnen opleggen, schreef Vandana Shiva een zeer treffend tekstje:

Begrenzing en feestelijke beleving

Allereerst moeten we opnieuw het heilige erkennen, wat fundamenteel neerkomt op het erkennen van grenzen.

Heilig betekent:
overschrijd deze grenzen niet.

Het zijn de volken van het Zuiden die schreeuwen:
'Buit ons niet langer uit, wij willen leven'

Het is het heilige vuur dat zegt:
'Doof mijn liefde, hoop en geloof niet met haat en geweld.'

De heilige aarde:
'Vergiftig mij niet, ik draag de levengevende kiemkracht voor mijn bewoners.'

Het heilige woud:
'Kap mijn bomen niet, ik voed miljoenen levens met mijn vruchten'.

De heilige lucht:
'bezoedel mij niet, mijn rijke zuurstof maakt alle leven mogelijk'

De heilige rivier:
'Stop! Vervuil mijn water niet. Mensen, dieren en planten geef ik te drinken.'

Het heilige zaad:
'Waag het niet mij te verkopen. ik ben een geschenk.'

Grenzen stellen aan de menselijke gulzigheid
is zonder twijfel een deel van
de spiritualiteit die we nodig hebben.

We moeten opnieuw leren neen te zeggen.
Positief komt het neer op een houding van:
"wil je meer, neem dan minder."

maar het is ook het kunnen vieren
van de overvloed die aanwezig is

Begrenzing en feestelijke beleving,
dat zou een goede formulering zijn
van wat ik bedoel met spiritualiteit."

(Vandana Shiva, milieu- en mensenrechtenactiviste uit India)

Groepsgesprek

De aanwezigen krijgen ter informatie een blad met daarop de gespreksvragen:

- Wat is ons heilig?
- Waar liggen voor mij de grenzen die we niet mogen overschrijden als we de kwetsbare aarde en het leven willen beschermen tegen vernietiging?

- Kan ik dat: leven met een 'cultuur van het genoeg' en toch de overvloed van het leven vieren?

Ter ondersteuning van het gesprek kan het goed zijn om de twee voorgaande teksten 'De chaos bedwongen' en 'begrenzing en feestelijke beleving' in een aantal exemplaren op elke gesprekstafel te leggen.

Er wordt aan elke groep gevraagd om uit het gesprek één belangrijke gedachte te puren, en deze te verwerken tot een voorbede.

Voorbeden

Voorganger:

(Ofwel met de gezongen antifoon: Psalm 104 II, Vijftig Psalmen Huub Oosterhuis/B.Huijbers)

Alles wacht op u vol hoop.

Alle levenden vragen u om voedsel.
Gij opent uw hand en zij worden verzadigd.
Alles wacht op u vol hoop.

Keert Gij u af, dan worden zij angstig,
Neemt Gij hun adem weg,
Zij sterven en vallen terug in het stof.
Alles wacht op u vol hoop.

Maar zend uw geest
Dan worden zij herschapen.
Geef de aarde een nieuw gezicht.
Alles wacht op u vol hoop

Allen: (en ook na elke voorbede)

**Geef de aarde een nieuw gezicht.
Alles wacht op u vol hoop**

Uit elk gespreksgroepje wordt nu de voorbede voorgelezen

Afsluitend lied:

Psalm 104: Exegetische achtergrond

Dr Egbert Rooze

We geven hierbij wat bijbels-theologische accenten om de 'kleur' van dit loflied nader toe te lichten.

Zo idyllisch

De psalm klinkt op sommige plaatsen zo lieflijk en idyllisch dat ze een plezier is om te horen:

*Gij wijst waterwellen door beddingen hun weg
tussen de bergen gaan zij voort;
zij drenken al wat leeft op de velden
lessen de dorst van wilde ezels;
bij hen wonen de vogels van de hemel
tussen takken geven zij hun stem te horen.
Die bergen drenkt vanuit zijn bovenste zalen
van de vrucht van uw daden verzadigt gij de aarde;
die gras doet spruiten voor het gedierte
en groen voor het dienstwerk van de mens,
om brood voort te brengen uit de aarde,
om wijn die het hart van een mensje verheugt ... (vv.10-15a)*

Verschillende uitleggers karakteriseren deze psalm als een natuurpsalm. Er zitten inderdaad lieflijke taferelen in, mooie beelden waardoor aarde en hemel tot zijn recht komen. Maar, zijn deze taferelen niet in een kader gezet? Mag je wel zeggen dat dit 'vanzelf' er komt? Daarom horen we ook verzen zoals

Hij grondvest de aarde op haar fundamenten, zij wankelt niet (v.5)

Horen we ook niet bepaalde woorden die in de Bijbel herinneren aan de bedreigde en gebroken wereld? De oervloed (v.6), de grenzen die gesteld worden aan de wateren (v.9), de Leviathan, weliswaar hier al getemd (v.26) en de boeven en schoften (v.35) die hier tot slot nog ten tonele worden gevoerd?

Is het niet gevaarlijk te geloven dat er naast de 'majesteit van God' die oplicht uit zijn bevrijdend handelen, nog een ander soort 'majesteit' zou bestaan, die uit de natuur te herkennen is? Is deze psalm niet eerder een bede om een nieuwe dageraad, die in de lijn ligt van Gods scheppend handelen?

Een natuurpsalm?

De Bijbel staat vrij argwanend tegenover de aanbidding van de natuur, zeker op de wijze zoals de volkeren rondom Israël dat doen. We denken dan aan de mentaliteit van Egypte, Babel en Kanaän.

Alle drie staan ze voor bedreiging van Israël: Egypte en Babel als grootmachten, die Israël overspoelde, hen in slavernij bracht, hun land vernietigde en hen zelfs deporteerde. Kanaän als nabuurvolk, dat ideologisch veel aantrekkingskracht op Israël uitoefende.

Alle drie de volkeren verbinden hun natuurgeloof met de politieke macht:

- De zonnegod Ra vond zijn verlengde in de naam van de farao's 'Ra-mses', wat betekent 'zoon van Ra'. Hij breidde zijn macht en rijkdom uit over de zeer vruchtbare Nijldelta. De slaven moesten voor deze farao's voorraadsteden bouwen met de welklinkende namen Raämses en Pitom = huis van de scheppergod Atum (vgl. Ex.1,11). De goden Atum en Ra waren de 'grondleggers' van het Egyptisch systeem. De Israëlieten moesten niet wagen zich daartegen te verzetten.
- De Babylonische oppergod Marduk betekende oorspronkelijk Amar-utuk, 'jong rund van de zonnegod'. Hij verkreeg op een gegeven moment in Babel de eer van 'rijksgod' te zijn, die de orde van de eeuwige natuurwisselingen beheerde. Op nieuwjaarsdag werd het scheppingsepos 'Enuma Elisj' gelezen, dat uitdrukking was van deze god die de eeuwige goddelijke natuur representeerde. Met ander woorden, raak niet aan deze goddelijke orde, want dan raak je aan de rijksvorst! Daarom kon de koning zo onmenselijk zijn, net als de natuur.
- In Kanaän en wijde omgeving heerste de god Baäl, god van de vruchtbaarheid. Het dier dat bij hem behoorde was de krachtige, bronstige stier. De godin Astarte was zijn verwante, ook god van de vruchtbaarheid. Zij 'vroeg', om die vruchtbaarheid te bevorderen, offers van eerstgeboren jongen van iedere kudde, én eerstgeboren kinderen! Astarte was ook oorlogsgodin: zij beschermde koningen bij veldtochten. Dat behoorde tot de vruchtbaarheid!

Natuurgeloof is voor Israël niet 'los' verkrijgbaar. Vanwege die band die de heidenvolkeren aanbrachten tussen religie en politieke macht, protesteerde Israël.

Hun scheppingsverhalen en –psalmen geven uiting aan dit protest. Men zoekt een wereld waar de bevrijding vooropgaat. In dat kader mogen mens en dier, vogels en vissen opademen!

Een scheppingspsalm

Psalm 104 is dus niet zozeer een natuurpsalm als wel een scheppingspsalm.

Scheppingsverhalen zijn in feite protestverhalen tegen de vormen van de 'natuurlijke' orde die onze wereld regeren. Die heten meestal 'de orde van het recht van de sterkste' of een variatie daarop.

'Schepping' is dus niet het beschrijven van het ontstaan van de wereld, noch de bevestiging van het bestaande, maar het scheppen van een nieuwe wereld. Het terugdringen van de chaosmachten door de geest en adem van God (Gen.1,2; 2,7).

Als er in Genesis 1 aan het begin gesteld wordt dat de aarde 'woest en ledig' is (Hebr. tohuwabohu) en 'duisternis over de oervloed' ligt, dan is dat geen geologische constatering, maar veeleer een beschrijving van de kwade machten die tekeer gaan en de wereld willen overwoekeren. Daarvan moet de wereld bevrijd worden! Daartoe wordt een nieuwe messiaanse orde in het leven geroepen! Dat is Gods scheppingskracht!

In onze psalm 104 betekent het

- dat de oervloed, die hier ook genoemd wordt en opduikt, grommend zijn plaats wordt gewezen (v.6-7)
- dat de dreigende wateren een grens wordt gesteld (v.9)
- dat de duisternis getuchtigd wordt (v.20)
- dat zelfs de gevaarlijke Leviathan (denk aan Psalm 74) hier getemd wordt om ermee te spelen (v.26)
- dat ten laatste ook de boeven en schurken mogen verdwijnen (v.35)

Ik licht er het werkwoord ‘grommen’ uit:

*Met de oervloed hebt ge als met een kleed de aarde bedekt
wateren stonden boven de bergen;
zij vluchtten weg voor uw grommen,
voor de stem van uw donder vloden zij verward (v.6-7)*

In het werkwoord grommen (Hebr. ga’ar) hoor je de klanknabootsing, grrrr. Je hoort de kwaadheid, zoals bv het werkwoord ook voorkomt als de HEER gromt op de Schelfzee (Ps.106,9) of als tegen de hoogmoedige moet gegromd worden (Ps.119,21).

Hier is het de oervloed en de wateren, die toren boven de bergen, zoals in het zondvloedverhaal. Die macht van de wateren moet tegengehouden worden, moet verward worden. Het is zoals bij Job, waar hij in het antwoord van God hoort dat deze Heer paal en perk heeft gesteld aan de hoogmoed van je golven (Job 38,11).

Ten laatste

Sommige vertalers wijzen er in hun vertaling van deze psalm op, dat er tweemaal ‘ten laatste’ staat op het eind:

De boeven en schurken mogen verdwijnen ten laatste (v.35)

En:

Ik zal musiceren voor mijn God tot het laatst (tot mijn laatste snik) (v.33)

Dus enerzijds: laat alstublieft die boeven en schurken verdwijnen ten laatste. Die mogen die duurzame en rechtvaardige wereld toch niet toch niet dwarsbomen?! Hoe anders kan die idylle ontstaan? Maar anderzijds: ik zal muziek maken tot het laatst. Dat suggereert ook iets van: het is alsof het intens zingen, deze ontkeners van klimaat en rechtvaardigheid uiteindelijk – ten laatste – verdrijft! Hou dat verband vast.

Deze HEER van bevrijding, mag ‘gezegend’ worden. Zo eindigt de psalm zoals zij begon: Zegen mijn ziel, de HEER (v.1 en 35). God zegenen is Hem aanspreken op zijn Naam, en daar een beroep op doen. Die Naam betekent: Ik ben er, voor al diegenen die in Egypte gekneld en in slavernij zijn. Ik zal er zijn om hen uit te leiden uit de macht van beknelling!

